

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 35:342.25

Іван АРХИПЕНКО

Національна академія державного управління

при Президентові України

Одеський регіональний інститут державного управління

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Розглядаються теоретичні та практичні питання децентралізації влади. Визначається сутність поняття «децентралізація» та аналізуються історичні аспекти проведення реформи децентралізації влади в Україні. Досліджується зарубіжний досвід успішного проведення децентралізаційних реформ. Наводяться основні характеристики, притаманні децентралізації влади в європейських країнах. Виділяються особливості проведення децентралізації влади у Франції, Польщі та Швеції. Обґрунтовується, що досвід децентралізаційних реформ кожної із країн є унікальним та відображає специфіку розвитку окремої країни, у зв'язку з чим недоцільним є впровадження зарубіжного досвіду без урахування особливостей економічного та політичного розвитку конкретної країни.

Ключові слова: децентралізація, місцеве самоврядування, зарубіжний досвід, передача повноважень, публічне адміністрування.

Ivan Arkhyenko. Foreign experience of decentralization of the power: lessons for Ukraine

The theoretical and practical questions of decentralization of power are considered. In particular the essence of the concept of «decentralization» is defined and the historical aspects of the decentralization reform in Ukraine are analyzed. The foreign experience of successful decentralization reforms is investigated. In this regard the main characteristics of the decentralization of power in European countries are presented. The features of decentralization of power in France, Poland and Sweden are determined. As a result the analysis of decentralization reforms from different countries shows that the experience of each of them is unique and reflects the specifics of the development of an individual country, which makes it inexpedient to introduce foreign experience without taking into account the peculiarities of economic and political development of a particular country.

Key words: decentralization, local government, foreign experience, transfer of authority, public administration.

Сучасний етап державотворення в Україні характеризується інтенсивним пошуком найбільш оптимальної моделі державного устрою країни. Адже необхідною умовою стабільного розвитку суспільства та ефективного функціонування держави є забезпечення балансу між загальнодержавними інтересами та інтересами населення регіонів і територіальних громад.

Європейський вектор розвитку України обумовлює необхідність наближення

національної системи публічної влади до європейського адміністративно-правового простору, як структурно, так і функціонально. Європейські суспільні практики свідчать, що децентралізація влади є одним з ефективних інструментів модернізації системи публічної влади, успішне здійснення якої створює необхідні організаційно-правові передумови для подальшої демократизації владних відносин.

Ідею децентралізації публічної влади реалізовано в тому чи іншому варіанті у переважній більшості розвинутих держав світу. Завдяки децентралізації ефективність публічної влади загалом у багатьох демократичних державах піднято на якісно новий рівень. Водночас реалізація цієї ідеї в Україні повинна бути виваженою і враховувати особливості розвитку суспільних та державних інститутів, що сформувались у нашій країні. У зв'язку з вищезначеним існує нагальна потреба в поглибленому аналізі європейських практик здійснення децентралізації влади в контексті аналізу національних традицій державотворення та новітнього історичного етапу розвитку України.

У галузі державного управління різноманітні аспекти децентралізації є предметом дослідження в роботах таких науковців, як: О. Бабич, О. Васильєва, А. Гавриленко, Р. Демчик, Т. Забейворота, Я. Костенко, В. Куйбіда, А. Лелеченко, Р. Плющ, А. Самойленко, О. Скрипник, А. Ткачук та ін.

Мета дослідження – проаналізувати європейський досвід проведення децентралізації влади та розглянути можливості застосування його в Україні.

Децентралізація є доволі складним поняттям, яке можна розкривати через його вплив: на адміністративно-територіальний устрій держави, систему органів публічної адміністрації, розподіл між ними функцій, повноважень та фінансових ресурсів. Конституційне закріплення децентралізації задекларовано у ст. 132 Конституції України як одну із засад, на яких ґрунтується територіальний устрій держави. Проте, на відміну від конституцій багатьох зарубіжних держав, засадою є не сама децентралізація, а «поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади» [9].

Аналіз наукової літератури засвідчив існування різних підходів до визначення поняття «децентралізація»: енциклопедичний словник визначає це поняття як передачу функцій управління від центральних органів влади місцевим органам, розширення кола повноважень органів нижчого підпорядкування управління за рахунок вищих; юридична енциклопедія – як процес розширення і зміцнення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів та організацій за одночасного звуження прав і повноважень відповідного центру [17, с. 168]; енциклопедія державного управління – як спосіб територіальної організації влади, за якого держава передає право на прийняття рішень із визначених питань або у визначеній сфері структурам локального або регіонального рівня, що не належать до системи виконавчої влади і є відносно незалежними від неї [6, с. 167]; великий тлумачний словник сучасної української мови – як систему управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; скасування або послаблення централізації [2, с. 218].

Підкреслюючи роль та значення децентралізації як чинника забезпечення конституційної стабільності в Україні, колектив науковців на чолі з Р. Плющем зазначають, що децентралізація – це запорука ефективного територіального розвитку, шлях до демократизації, справжнього народовладдя [11, с. 227]. Метою децентралізації є оптимізація територіальної та організаційно-правової основ функціонування держави – відтворення ефективної системи публічного управління державного, регіонального та місцевого рівнів, здатної швидко реагувати на мінливі умови життя, потреби та проблеми сучасного суспільства [5, с. 10].

В історії вітчизняного державотворення проблема децентралізації влади завжди посідала вагоме місце. За роки незалежності в Україні зроблені перші кроки до інституювання демократичної децентралізації та створення правової основи для її

здійснення. Так, ухвалено закони «Про місцеві Ради народних депутатів і місцеве самоврядування» (1990 р.), «Про Представника Президента України», «Про місцеві Ради народних депутатів, місцеве і регіональне самоврядування» (1992 р.), що визначили межі функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Прийнята у 1996 р. Конституція України закріпила систему організації влади на місцевому рівні. Наступними кроками у створенні правової основи для децентралізації влади стали прийняття законів України «Про місцеві державні адміністрації» (1997 р.) та «Про місцеві адміністрації» (1999 р.).

Першим нормативним актом, у якому йшлося про реформу місцевого самоврядування, стала Концепція державної регіональної політики, затверджена указом Президента України 25 травня 2001 р. № 341 [10]. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 липня 2009 р. № 900 схвалено підготовлену відповідно до європейських стандартів Концепцію реформи місцевого самоврядування, але вона була скасована у 2012 р.

Проблема децентралізації актуалізувалася у 2014 р. як реакція на фактичне існування десяти років 2010 – 2013 рр., усупереч Конституції України, суперпрезидентської республіки, за якої була встановлена жорстка централізація повноважень та ресурсів органів виконавчої влади. У той час значно обмежувалася роль Кабінету Міністрів України як найвищого органу в системі виконавчої влади, постала загроза існуванню парламентаризму в Україні. Фактично було знівельовано місцеве самоврядування, знищена фінансова самостійність територіальних громад, небачених масштабів сягнула корупція [15, с. 23]. За цих умов Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням від 1 квітня 2014 р. № 333 схвалив Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [13].

Децентралізація є однією з форм розвитку демократії, що дає змогу за збереження єдності держави та її інститутів розширити місцеве самоврядування, активізувати населення для забезпечення власних потреб та інтересів, звузити сферу впливу держави на суспільство, замінюючи цей вплив механізмами саморегуляції, виробленими самим суспільством, зменшити витрати держави й платників податків на утримання держапарату [15, с. 23].

Слід зазначити, що децентралізація влади – одна із найскладніших реформ, оскільки вона охоплює всі сфери: адміністративно-територіальний устрій, територіальну основу організації влади, зміну повноважень органів державної влади й органів місцевого самоврядування, бюджетної та податкової систем, земельних відносин, гуманітарної й соціальної сфери тощо.

Як зазначають вітчизняні науковці, історія децентралізованої держави є історією суперечностей, пов'язаних із пошуком найкращої форми організації державної влади [12, с. 6].

Останні декілька десятиріч поняття децентралізації є основним у Європі. Воно стало об'єднувальним гаслом щодо економічного розвитку регіонів [14]. Так, на початку 80-х рр. XX ст. реформи, спрямовані на децентралізацію та сприяння локальній автономії, поширилися Європою. У Франції за ініціативи президента республіки розпочався процес децентралізації, орієнтований на посилення місцевої влади; у Великій Британії деволуція влади мала на меті сприяти модернізації старого місцевого самоврядування шляхом упровадження елементів значної диференціації між Шотландією, Уельсом та Англією; 17 автономних округів Іспанії ухвалили власний статут автономії, здійснивши таким чином приписи Конституції Іспанії 1978 р. У Західній Німеччині започатковано процес реорганізації муніципальних утворень, що зумовило значне скорочення їхньої чисельності з 24 000 до 8 500 [7, с. 18 – 19].

Децентралізація як концепція набуває різних форм, зважаючи на історію країн, особливості законодавства, їх географічні, історичні, національні та релігійні

особливості, рівні розвитку, культури та підходи до державного управління. Однак, незважаючи на існування різних моделей місцевого самоврядування та наявність національних особливостей у розподілі повноважень між місцевою та центральною владою, існують спільні ознаки, що характеризують децентралізаційні процеси в європейських країнах.

Виділяють п'ять основних характеристик, притаманних децентралізації в європейських країнах:

- демократизація шляхом розвитку місцевої та регіональної автономії;
- максимально ефективне вирішення місцевих проблем;
- свобода як результат місцевої та регіональної автономії;
- забезпечення культурної, мовної та етнічної різноманітності;
- економічна конкуренція між місцевими та регіональними рівнями [8].

Зарубіжний досвід свідчить про важливість децентралізації для країн, які перебувають у стадії глибоких змін у системі регулювання суспільних відносин. Для країн перехідного періоду децентралізація є дієвим способом зміни суттєвих характеристик суспільства і має значний потенціал та перспективи для місцевого розвитку.

Аналіз наукових публікацій означеної проблематики засвідчив, що найбільш результативними реформи з децентралізації публічної влади були в таких країнах, як: Німеччина, Франція, Польща, Велика Британія, Швеція та в окремих країнах Латинської Америки. Оскільки метою нашого дослідження є аналіз досвіду децентралізації влади європейських країн, детально розглянемо позитивну практику децентралізаційних реформ у Франції, Польщі та Швеції.

Франція має найбільш довгий, послідовний та ефективний досвід децентралізації. Оскільки за розмірами території Франція близька до України й має однакову з нашою державою унітарну форму правління, осмислення досвіду політики децентралізації публічної влади саме цієї країни має важливе науково-практичне значення для сучасної України. Крім того, у Франції раніше, порівняно з іншими західноєвропейськими країнами, закінчився процес централізації, відбулося відмежування державного апарату від громадянського суспільства, виникла професійна демократія, заснована на специфікації функцій, поділі праці та диференціації ролей [1, с. 109]. Основні принципи, на яких вибудовувалася французька модель децентралізації, зводилися до трьох складників процесу: масштабність змін, поступовість змін та їх методична корекція [5, с. 223].

Слід зазначити, що Франція протягом XVII – XVIII ст. була централізованою країною. Перші законодавчі акти, спрямовані на децентралізацію, датуються 1871 р. та 1884 р. З 1982 р. до 1986 р. децентралізація отримала законодавче забезпечення. Другий вагомий етап реформ припадає на 2002 – 2005 рр., коли підтверджено пряму демократію на місцевому рівні, децентралізоване управління, фінансову самостійність територіальних громад.

Реформи у Франції певною мірою стосувалися розширення субнаціональної автономії, скорочення функцій центрального уряду, ослаблення ролі префектів та створення автономного регіонального рівня. Найбільш централізована в минулому держава Франція, кількість самоврядних одиниць (комун) якої сягає нині 36 тис., за економічним потенціалом посідає четверте місце у світі. У 2002 р. у Франції прийнято закон, відповідно до якого створюються так звані агломерації, тобто об'єднання населених пунктів, об'єднання комун. З одного боку, це сприяє вирішенню проблем, які цікавлять жителів сусідніх громад, а з іншого – дозволяє економити державний ресурс і створює умови для того, щоб територія сама заробляла кошти, тобто створює умови для саморозвитку.

Державна політика Франції щодо організації місцевого самоврядування реалізується у двох основних напрямках: деконцентрація – більш широке делегування

державою своїх адміністративних функцій на місцях, а також децентралізація – передача державою частини владних повноважень місцевим органам самоврядування.

Отже, свій шлях до децентралізації Франція розпочала, будучи унітарною державою з міцною бюрократією. Сучасна французька система державної влади базується на засадах децентралізації. Французькі реформи підтверджують, що центральна адміністрація залишає за собою тільки ті функції, що мають загальнонаціональний характер, або ті, які, згідно із законодавством, не можуть бути делеговані на місця.

Потреба в децентралізації влади в Польщі виникла у зв'язку з масштабними процесами лібералізації та реалізації ринкових реформ, а її метою було максимальне забезпечення самостійного функціонування кожного регіону, створення більш ефективних і прозорих політичних інститутів і посилення інститутів громадянського суспільства. Реформа в Польщі проходила в декілька етапів. Першим кроком було створення гмін – територіальних громад. Гміною може бути місто, село, кілька сіл або район міста. Другий крок був спрямований на вищі рівні: повіти та воєводства. Із 1999 р. у Польщі існує 16 воєводств замість 49. Як наслідок, у країні змінився розподіл повноважень між центральними і місцевими органами влади.

У процесі реформи скорочена також кількість державних службовців, що позитивно вплинуло на зменшення бюджетних витрат на управління. Крім того, реформовано механізм перерозподілу податкових надходжень між державним та місцевими бюджетами. Після проведення реформи у місцевих бюджетах зосереджено приблизно 40 % прибуткових податків, майже 7 % доходів від корпоративних податків і 100 % податків на нерухомість. У процесі проведення децентралізації в Польщі за основу обрано співпрацю регіонів, що включало створення вільних економічних зон і надання допомоги одного регіону іншому в умовах профіциту і дефіциту бюджету. Важливими наслідками проведення реформи стало відокремлення влади та бізнесу, що гарантувало кожному громадянину право вільно та на вигідних умовах здійснювати підприємницьку діяльність [8].

Результатом проведення децентралізації стало чітке розмежування функцій та повноважень між державною та місцевою владою. Польський уряд опікується питаннями зовнішньої політики, національної безпеки та оборони, розробкою стратегічних напрямів розвитку держави. Зі свого боку місцева влада розглядає такі питання, як: економічний розвиток регіонів, розпорядження бюджетними коштами та майном територіальної громади, ведення самостійного фінансового господарства, а також наближення системи надання послуг до населення. Таким чином, основні повноваження та фінансові ресурси в Польщі перебувають на рівні територіальних громад. Саме громади мають можливість вирішувати питання свого розвитку. Заходи, здійснені урядом Польщі в напрямі децентралізації, сприяли зростанню державних інвестицій, розвитку малого бізнесу та громадянського суспільства на рівні адміністративно-територіальних одиниць, що, своєю чергою, позитивно вплинуло на умови життя членів територіальних громад і зумовило суттєве поліпшення економічної ситуації.

Проведення децентралізації влади в Польщі позитивно вплинуло на розвиток не тільки місцевих спільнот, але й країни в цілому. Проведені реформи значно поліпшили інвестиційний клімат Польщі, і нині вона є однією з найбільш інвестиційно привабливих країн серед інших країн Східної Європи, а її основними інвесторами є Європейський Союз, компанії США, Німеччини та Франції.

Державою, у якій результати реформ децентралізації та розвитку місцевого самоврядування привертають увагу всього світу, є Швеція. Слід зазначити, що у шведському місцевому управлінні, як і в інших сферах громадського життя, сильні давні традиції, які мають багатовікову історію міського самоврядування. Попри те

що спеціальним законодавством у 1862 р. проведено досить жорстке розмежування функцій і завдань держави та церкви у вирішенні місцевих питань і сформована двоскладова світська система місцевих органів, церковні парафії і зараз відіграють помітну роль у житті місцевих співтовариств, у тому числі й шляхом стягування прибуткового церковного податку, розвитку освітньої програми тощо. Таким чином, на місцевому рівні у Швеції діють два види органів – світські та релігійні. І на відміну від муніципалітетів (комун), кількість і межі яких змінювалися в процесі проведення реформ світського місцевого управління, місцеві церковні організації (більше ніж 2 тис.) існують у майже незміненому із XVI ст. вигляді.

Не менш примітною рисою шведського місцевого управління є його базування на системі комітетів. У структурі муніципальних органів відсутня посада мера як одноосібного голови виконавчої влади, так само як і посада голови ради. Ухвалення рішень щодо всіх напрямів діяльності муніципалітету; визначення кількості, видів, структури та методів роботи створюваних комітетів; вирішення фінансових питань, включаючи затвердження місцевого бюджету, встановлення ставки місцевого прибуткового податку та розцінок на місцеві послуги – усе це є прерогативою зборів членів місцевої ради (збори уповноважених) в цілому, а роботу з підготовки і виконання заходів проводять його комітети.

Швеція, як і інші країни, не уникла необхідності проведення широкої реорганізації місцевого управління, обумовленої «парадоксом числа» [4]. Виникла потреба у перегляді кількості та розмірів місцевих одиниць, адже до середини 1940-х рр. існувало понад 2 000 комун із чисельністю населення всього в декілька сотень або тисяч осіб. Такі комуні постійно мали дефіцит коштів, у зв'язку з чим не могли ефективно виконувати свої функції. Під час проведення реформ Швеція здійснила ряд законодавчих та організаційних заходів, спрямованих на скорочення кількості муніципальних одиниць шляхом їх максимального укрупнення. Унаслідок цього кількість муніципалітетів скоротилася майже вдесятеро – у 2003 р. їх налічувалося в країні лише 290 із середньою чисельністю населення 30 тис. осіб [16, с. 20]. Одночасно відбувався процес перегляду і перерозподілу функцій і відповідальності між центральним, регіональним і місцевим рівнями управління. Основною тенденцією цього процесу є посилення децентралізації в управлінні та розширення можливостей для місцевої влади у вирішенні всіх питань, пов'язаних із забезпеченням життєдіяльності населення на підвідомчій їм території.

Унікальність шведського досвіду полягає в тому, що в ньому спочатку закладений чи не найвищий рівень децентралізації місцевого управління. Незважаючи на вже існуючий високий ступінь децентралізації в місцевому управлінні, Швеція разом із Норвегією та Данією проводить експеримент щодо розширення меж місцевої автономії під назвою «вільне місцеве управління». Метою цього експерименту, який є частиною загальної програми із розвитку і перетворення публічного сектору в цілому, є перевірка на практиці різних способів активізації діяльності органів місцевого управління, максимального врахування місцевих умов, а також надання великих можливостей представникам місцевих співтовариств та місцевих органів влади впливати на місцеву політику. Муніципалітети, що беруть участь в експерименті (лише на добровільних засадах), отримують значну свободу від державного регулювання. Основна увага приділяється удосконаленню організаційної структури місцевого управління (відмова від традиційної системи комітетів); підвищенню гнучкості виконання функцій і завдань; обережному і більш зваженому використанню державних грантів та інших форм фінансової допомоги, що розглядається як один зі шляхів послаблення підконтрольності місцевих органів центральному уряду; виробленню найбільш ефективних форм співпраці місцевої влади з органами регіонального і національного рівня та ін. Кінцевим результатом експерименту має стати загальне скорочення державного регулювання і контролю за місцевим управлінням [4].

Досвід реформ Швеції є корисним з погляду розуміння реальності (нереальності) добровільного об'єднання громад в умовах тотальної недовіри всіх до органів влади. М'який тиск та певні часові межі щодо добровільного періоду об'єднання у Швеції спонукають Україну до пошуку подібних засобів.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що у світі не існує жодної універсальної моделі чи методології, яку можна в повному обсязі і без змін застосувати під час проведення децентралізації влади в Україні. Децентралізаційні процеси в різних країнах мають як переваги, так і недоліки.

Серед основних переваг децентралізації слід виділити: чітке розмежування повноважень між органами виконавчої влади та різними рівнями органів місцевого самоврядування; створення передумов для успішного розвитку громадянського суспільства; практична участь мешканців територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення; більш ефективний розподіл бюджетних ресурсів з метою вирішення нагальних потреб територіальної громади; створення сприятливих умов для розвитку місцевого господарства; сприяння розвитку економіки регіону і стратегічному плануванню; забезпечення прозорості та гласності прийняття управлінських рішень на місцях, підвищення якості надання послуг та їх максимальне наближення до споживачів; підвищення відповідальності місцевих органів та посадових осіб місцевого самоврядування за результати своєї діяльності перед виборцями і державою.

Однак поряд із позитивними аспектами децентралізації існують і певні недоліки, серед яких: ускладнення спроможності впливати на макроекономічну ситуацію на державному рівні; зниження скоординованості виконання делегованих повноважень; гальмування реалізації державних програм на фоні надання більшого значення місцевим політичним пріоритетам; намагання влади центральними органами влади відповідальності за надання державних послуг населенню, самоусунення центральних урядів від вирішення нагальних питань; неузгодженість делегованих повноважень і обов'язків із ресурсами для їх виконання.

Дослідження специфіки впровадження децентралізаційних реформ європейських країн свідчать, що досвід кожної з них є унікальним та відображає специфіку розвитку окремої країни. У зв'язку із цим впровадження зарубіжного досвіду потребує детального врахування особливостей економічного та політичного розвитку конкретної країни.

В умовах проведення децентралізації влади в Україні важливість урахування європейського досвіду шляхом його часткової реалізації та адаптації до наявних реалій важко переоцінити. Адже основні стратегічні орієнтири, у певному розумінні, є «універсальними» для проведення реформ у будь-якій країні, а саме: системний характер та комплексність; рівновага у проведенні реформ; постійне інформування суспільства щодо змісту, значення та необхідності здійснюваних перетворень; політична підтримка, чітка стратегія та професійна реалізація визначених заходів; зміщення акцентів на середньо- та короткострокову перспективу та завдання під час реалізації стратегічних реформ.

На основі аналізу зарубіжного досвіду можна виокремити основні шляхи подальшого впровадження реформ із децентралізації влади в Україні:

- розмежування повноважень, прав та обов'язків різних рівнів влади відповідно до сутності правової, соціальної, демократичної держави та громадянського суспільства, що дозволить досягти балансу інтересів у системі публічних відносин;
- розробка та реалізація ефективної регіональної політики, спрямованої на забезпечення рівномірного місцевого та регіонального розвитку;
- забезпечення втілення принципу субсидіарності як способу подолання конфлікту інтересів між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;

- упровадження адміністративно-територіальної реформи із забезпеченням збереження цілісності держави та її унітарного устрою;
- забезпечення розширення прав територіальних громад щодо вирішення питань місцевого значення;
- підвищення відповідальності місцевих органів та посадових осіб місцевого самоврядування за результати своєї діяльності.

Досвід реформ у зарубіжних країнах свідчить, що децентралізація відіграє важливу роль у демократизації і трансформації суспільства, переходу до інститутів, заснованих на ініціативі та відповідальності окремої людини та громади. Тенденція до широкого її впровадження спостерігається в адміністративній, політичній, бюджетно-фінансовій, соціальній сферах, сприяє розвитку людського потенціалу, відповідальності влади, поліпшенню якості надання державних і громадських послуг, консолідації суспільства, вирішенню економічних, правових, політичних, соціальних, етнічних проблем.

Таким чином, результатом успішної децентралізації має стати побудова розвиненої, сильної демократичної держави із самодостатнім місцевим самоврядуванням, здатним ефективно вирішувати місцеві проблеми та якнайкраще забезпечити населення широким спектром публічних послуг.

Список використаних джерел / List of references

1. **Бабич О. М.** Співвідношення централізації та децентралізації в системі державного управління / Бабич О. М. // Часопис Київ. ун-ту права. – 2011. – № 2. – С. 109–112 [Babych O. M. Spivvidnoshennia tsentralizatsii ta detsentralizatsii v systemi derzhavnoho upravlinnia / Babych O. M. // Chasopys Kyiv. un-tu prava. – 2011. – № 2. – S. 109–112].
2. **Великий** тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2001. – 1 440 с. [Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel. – Kyiv ; Irpin : Perun, 2001. – 1 440 s.].
3. **Гавриленко А. С.** Децентралізація влади: компаративістський аналіз зарубіжного досвіду / А. С. Гавриленко, Я. О. Костенок // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – № 10. – С. 121–124 [Havrylenko A. S. Detsentralizatsiia vlady: komparatyvistskyi analiz zarubizhnoho dosvidu / A. S. Havrylenko, Ya. O. Kostenok // Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. – 2015. – № 10. – S. 121–124].
4. **Демчак Р. Є.** Зарубіжний досвід децентралізації державного управління: аналіз та можливості застосування в Україні / Демчак Р. Є. // Формування ринкових відносин в Україні. – 2015. – № 12. – С. 15–20 [Demchak R. Ye. Zarubizhnyi dosvid detsentralizatsii derzhavnoho upravlinnia: analiz ta mozhlyvosti zastosuvannia v Ukraini / Demchak R. Ye. // Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. – 2015. – № 12. – S. 15–20].
5. **Децентралізація** в Україні: законодавчі новації та суспільні сподівання / передне слово В. Б. Гройсмана. – Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2015. – 413 с. [Detsentralizatsiia v Ukraini: zakonodavchi novatsii ta suspilni spodivannia / perednie slovo V. B. Hroismana. – Kyiv : In-t zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2015. – 413 s.].
6. **Енциклопедія** державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова) [та ін.]. – Київ : НАДУ, 2011. – Т. 8 : Публічне врядування / наук.-ред. кол. : В. С. Загорський (голова), С. О. Телешун (співголова) [та ін.]. – 712 с. [Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia : u 8 t. / Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy ; nauk.-red. kol. : Yu. V. Kovbasiuk (holova) [ta in.]. – Kyiv : NADU, 2011. – T. 8 : Publichne vriaduvannia / nauk.-red. kol. : V. S. Zahorskyi (holova), S. O. Teleshun (spivholova) [ta in.]. – 712 s.].
7. **Забейворота Т. В.** Модернізація системи державного управління в умовах децентралізації влади : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Забейворота Тетяна Валентинівна ; Харків. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Харків, 2017. – 276 с. [Zabeivorota T. V. Modernizatsiia systemy derzhavnoho upravlinnia v umovakh detsentralizatsii vlady: dys. ... kand. nauk z derzh. upr. : 25.00.01 / Zabeivorota Tetiana Valentynivna ; Kharkiv. rehion. in-t derzh. upr. Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy. – Kharkiv, 2017. – 276 s.].

8. **Зарубіжний** досвід проведення децентралізаційних реформ. – Режим доступу : <http://kyiv.fpsu.org.ua/index.php/sotsialnyi-dialoh/uhody-pro-spivpratsiu/240-zarubizhnij-dosvid-provedennya-detsentralizatsiynikh-reform> [Zarubizhnyi dosvid provedennia detsentralizatsiynikh reform. – Rezhym dostupu : <http://kyiv.fpsu.org.ua/index.php/sotsialnyi-dialoh/uhody-pro-spivpratsiu/240-zarubizhnij-dosvid-provedennya-detsentralizatsiynikh-reform>].

9. **Конституція** України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua> [Konstytutsiia Ukrainy : pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 cherv. 1996 r. – Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua>].

10. **Концепція** державної регіональної політики : Указ Президента України від 25 трав. 2001 р. № 341 // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 22. – Ст. 983 [Kontsepsiia derzhavnoi rehionalnoi polityky : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25 trav. 2001 r. № 341 // Ofits. visn. Ukrainy. – 2001. – № 22. – St. 983].

11. **Місцеве** самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні : колект. монографія / кол. авт. ; за заг. ред. Р. М. Плюща. – Київ : Рідна мова, 2016. – 744 с. [Mistseve samovriaduvannia v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini : kolekt. monohrafiia / kol. avt. ; za zah. red. R. M. Pliushcha. – Kyiv : Ridna mova, 2016. – 744 s.].

12. **Місцеве** самоврядування в умовах децентралізації повноважень : навч. посіб. / А. П. Лелеченко, О. І. Васильєва, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук. – Київ : Рада Європи, 2017. – 110 с. [Mistseve samovriaduvannia v umovakh detsentralizatsii povnovazhen : navch. posib. / A. P. Lelechenko, O. I. Vasylieva, V. S. Kuibida, A. F. Tkachuk. – Kyiv : Rada Yevropy, 2017. – 110 s.].

13. **Про схвалення** Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квіт. 2014 р. № 333. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua [Pro skhvalennia Kontsepsiï reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 kvit. 2014 r. № 333. – Rezhym dostupu : www.kmu.gov.ua].

14. **Самойленко Л. Я.** Етапи реформи адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування в Україні / Л. Я. Самойленко. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/portal> [Samoilenko L. Ya. Etapy reformy administratyvno-terytorialnoho ustroiu ta mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini / L. Ya. Samoilenko. – Rezhym dostupu : <http://www.nbu.gov.ua/portal>].

15. **Скрипнюк О.** Децентралізація влади як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу: теорія й практика / Скрипнюк О. // Віче. – 2015. – № 12. – С. 22 – 24 [Skrypniuk O. Detsentralizatsiia vlady yak chynnyk zabezpechennia stabilnosti konstytutsiinoho ladu: teoriia y praktyka / Skrypniuk O. // Viche. – 2015. – № 12. – S. 22 – 24].

16. **Ткачук А.** Скандинавський шлях. Досвід реформ адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування в Данії та Швеції / А. Ткачук. – Київ, 2015. – 44 с. [Tkachuk A. Skandinavskyy shliakh. Dosvid reform administratyvno-terytorialnoho ustroiu ta mistsevoho samovriaduvannia v Daniï ta Shvetsii / A. Tkachuk. – Kyiv, 2015. – 44 s.].

17. **Юридична** енциклопедія : в 6 т. / редкол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. – Київ : Укр. енцикл., 1999. – Т. 2 : Д – Й. – 744 с. [Yurydychna entsyklopediia : v 6 t. / redkol. Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) [ta in.]. – Kyiv : Ukr. entsykl., 1999. – T. 2 : D – Y. – 744 s.].

Надійшла до редколегії 03.11.18